

TASNÁDI LAJOS BOTPALÁDI KÉZIRATOS KÖNYVE

A népi kéziratok könyvek felé csak az utóbbi időben fordult a néprajzi kutatók figyelme. Jelentőségükre, szerepükre, a falusi közösség szellemi életében, elszórt utalásokat ugyan korábban is találunk, azonban egy-egy valóban népi eredetűnek nevezhető könyvecske részletes, teljes feldolgozására alig került sor. A szakfolyóiratokban bemutatott kéziratok könyvek jórésze nem népi, paraszti eredetű. A könyvecskékben olvasható dalokat, köszöntő verseket stb. legtöbbször iskolázott, művelt egyének — tanítók, lelkészek, diákok stb. — jegyezték le.¹ A kutatás szempontjából gyakran az elsődleges kérdés az volt, hogy a kéziratok könyvecskék milyen anyagot rejtenek magukban. Leginkább a népdalokkal teleírt füzetecskék vonták magukra a kutatók figyelmét és a bemutatásnál a hangsúly a szövegen volt. A gyűjtővel, a lejegyzővel kapcsolatos vizsgálatok rendszerint háttérben maradtak. Vagyis legtöbbször nem a kézirat tulajdonosa, lejegyzője fordította a figyelmet a kéziraatra, hanem annak tartalma.

A nép kezén forgó kéziratok könyvek szerepére, jelentőségére, egy előző tanulmányomban már rámutattam.² Idevonatkozóan az utóbbi időben az osztrák *Klier Karl M.* tett hasznos megfigyeléseket. Hangsúlyozza, hogy a népdalkutatásnak három forrása van: 1. az élő népdal, 2. a kéziratok könyvekben leírt dalszövegek, 3. a nyomtatott (ponyvai) dalszövegek.³

A népi kéziratok könyvekre a magyarokkal együtt élő németek körében már korábban felfigyeltek. A Moson megyei németlakta Heideboden Sztachovics Remig számos népi kéziratot könyvet gyűjtött. Kutatásából látjuk, hogy a Heideboden összes falvaiban, Burgenlandban és Pozsony környékén is, a nép kezén számos kéziratot könyv forgott. A Heideboden területéről származó kéziratok könyvek legbecsesebb anyagát a népi színjátékok alkotják. A könyvecskék legnagyobb részében azonban dalok, lakodalmas énekek vannak lejegyezve. A népköltészeti alkotások mellett különböző — legtöbbször ismeretlen — költők versei is helyet kapnak.

¹ Lásd pl. *Kiss J.*, A „Dersi Biás” kéziratok énekeskönyv. Népr.Közl. III. 1958. 1—2. sz. 71—116.; *Otrokocsi Nagy G.*, Református kollégiumi diák-irodalom a felvilágosodás korában. Öntudatlan népiesség kéziratok gyűjtemény-irodalmunkban. A debreceni Ref. Koll. Tanárképző Intézetének dolgozatai 22. sz. Debrecen, 1941. 203—288.; *Pesovár F.*, Kéziratok daloskönyv 1827-ből. Népr. Közl. II. 1957. 3—4. sz. 294—308.; *Sebestyén Gy.*, A váci Énekes Gyűjtemény. Ethn. XXIV. 1913. 104—114.; *Schram F.*, A dőri-énekeskönyv. Népr. Közl. II. 1957. 1—2. sz. 235—248.; *Uő.*, Bevezető népénekeinkhez. Bp. 1958.; *Viski K.*, A kánai mennyegző változata 1824-ből. Népműnk és Nyelvünk II. 1930. 54—56.

² *Ujváry Z.*, Népi kéziratok verseskönyveink. Műveltség és Hagyomány, I—II. Bp. 1960. 111—143.; Lásd még *Ujváry Z.*, Egy sárréti népi kéziratok versgyűjtemény. Élet és Művelődés, I. 1. sz. Debrecen, 1960. 53—55.

³ *Klier K. M.*, Drei handschriftliche Liederbücher aus dem Burgenland. Eisenstadt 1958. 3.

Majdnem minden kézirat tartalmaz helytörténeti adatokat, családtörténeti jegyzeteket, népi gyógymódokra vonatkozó feljegyzéseket és más adatokat is. Ezeknek a kéziratok könyveknek a jelentőségét számunkra elsősorban az nyújtja, hogy a könyvek lejegyzői és tulajdonosai a legtöbb esetben parasztemberek voltak. Kögl J. Szeverin utal arra, hogy majdnem minden házban voltak kéziratok könyvek, amelyek apáról-fiúra öröklődtek. Ezzel kapcsolatban azt az érdekes következtetést vonja le, hogy a kéziratok könyvek a szájhagyományt feleslegessé teszik, hiszen a kéziratok könyvekben nemzedékről-nemzedékre megmaradt, megőrződött a népköltészeti hagyomány.⁴

Nem kétséges, hogy figyelemreméltó szerepe van a kéziratok könyvecskéknek a nép körében. Kögl J. Szeverin azonban már túlzottan nagy jelentőséget tulajdonít nekik a szájhagyomány rovására. Való az, hogy a paraszti kéziratok füzetek a legtöbb esetben a szájhagyomány anyagának a rögzítésére szolgálnak. Rögzítésre, megőrzésre, de nem a szájhagyomány kiküszöbölésére! Egyébként is, a szájhagyomány fogalma alá számos olyan műfaj is tartozik, amelyeknek a lejegyzéséről (pl. mese, monda) Kögl J. Szeverin nem tesz említést. Sokkal inkább éppen arról van szó, hogy a népi kéziratok könyvek a szájhagyomány szolgálatában állanak!

Különböző lejegyzésekben, tanulmányokban gyakran kapunk utalást arra hogy egy nótaszöveget éppen azért írnak le, hogy megtanulják és azután énekeljék.⁵ Előfordul, hogy nem külön füzetbe, hanem pl. a nyomtatott énekeskönyvbe írnak be egy-egy új éneket, hogy el ne felejtsek.⁶ Természetesen ezen az úton hagyományozódik is a leírt szöveg. Volly István saját megfigyelése nyomán ír arról, hogy több faluban kéziratban hagyományozódtak át a vallásos énekek. A fiatalok az öregek énekeskönyvéből válogatva készítettek maguk számára énekeskönyvet.⁷ Eötvös Károly is említi, hogy egy-egy parasztköltő költeményeit sokan megtanulják, lejegyzik, „firől-fira” szállítják.⁸

Egy-egy kéziratok könyv létrejöttének okát, célját a legtöbb esetben csak a kérdéses kéziratok könyv vizsgálata során dönthetjük el. A tisztán nótával teleírt füzeteknél könnyebb a helyzet. Sokkal nehezebb azonban a vagyis tartalmúak esetében, ahol igen gyakran gazdasági feljegyzések váltják egymást nótákkal, történetekkel, költeményekkel stb. Egy mindenestre bizonyos: a kéziratok könyveknek a hagyományozásban lényeges szerepük volt, illetőleg van. Ott, ahol közkezen forog, a szóhagyományt kiegészíti, az átadás-átvételt megkönnyíti, a hagyományozásnak egyik elősegítője.

A paraszti kéziratok könyvek sorában a vizsgálat rendkívül szerteágazó. Számos kéziratok könyv elemzése után tudunk majd általánosabb érvényű következtetést levonni. Hiszen külön vizsgálandó területként előttünk állnak még a kéziratok paraszti biográfiák,⁹ határozott témáról való

⁴ Kögl J. Sz., Mosonmegyei német kéziratok énekeskönyvek. Bp. 1941. 16—18.

⁵ Halmos I., A zene Kérsemjénben. Bp. 1959. 10.

⁶ Volly I.: 101 Mária-ének. Szeged, 1948. 11.

⁷ Volly I., i. m. 20.

⁸ Eötvös K., A balatoni utazás vége. É. n. 207—208.

⁹ Több igen szép paraszti biográfiát őriz a Sárospataki Tudományos Gyűjtemény Adattára. Néprajzi szempontból is nagyon tanulságos egy parasztasszony felkérésre írt életrajza: Sulán B., Bazsó Lidi néni önéletrajza. Magyar Nyelvjárások, IV. Bp. 1957. 115—153.

paraszti feljegyzések¹⁰ stb., amelyek esetében is a tartalom mellett fontos mozzanatként kell szemünk előtt tartanunk, hogy a leírás milyen céllal történt, mi volt vagy mi lehetett a szerepe az egyén vagy a közösség hagyományában. Az egyes könyvecskék mögött, nem kétséges, hogy más-más pszichikai állapot tükröződik. Mennyivel más a pszichikai háttere egy hadifogoly naplónak, mint egy szerelmes verseskönyvnek! És ez méginkább aláhúzza a funkcionális vizsgálat fontosságát. Mindkét esetben kéziratos könyvről van szó, a funkció, a gondolat, egyáltalán az írott szó szüksége más-más gyökerekből fakad. Ezek szem előtt tartásával, az írás szükség érzetének okát fedhetjük fel és azt, hogy a nagyszámú paraszti kéziratos könyv milyen fontos dokumentáció a parasztság szellemi kultúrájának vizsgálatában.

Tasnádi Lajos kéziratos könyvét vegyes tartalma miatt választottuk. A szerelmes nótától, a balladán keresztül az obszcén katonaversekig, változatos anyagot találunk benne. Nem kétséges, hogy a különböző hatásokat, áramlatokat stb. sokkal könnyebb egy vegyes tartalmú kéziratos könyvön megfigyelnünk, mint pl. egy csak szerelmi nótákat, dalokat magában foglaló kéziratos könyvecske esetében.

Vizsgálendő vegyes tartalmú kéziratos könyvünknek¹¹ tulajdonosa, a versek, dalok stb. lejegyzője Tasnádi Lajos volt. Neve a füzetecskében több helyre is be van jegyezve (33, 37, 38, 44, 45, 65. l.). Pár helyen Tasnádi — legtöbbször Tasnádiy — neve ráíródott egy másik névre, amelyet a kaparás miatt nem lehet elolvasni (33, 38. l.) A 37. lapon Tasnádi neve mellett egy hosszabb vers után olvasunk egy másik nevet is: „Szerkesztette Debreczeni István”. Megállapíthatóan azonban a könyvecske zömét egyetlen kéz — Tasnádi Lajosé — írta.

Tasnádi Lajos 4—5 holdas botpaládi (Szatmár m.) parasztember volt. A versek, dalok nagyrészt katonaevei alatt írta. Erre mutat a neve mellett legtöbb helyen olvasható „zugsführer” katonai rendfokozata. Miskolcon katonáskodott. Erre utalnak a dátumbejegyzések. Pl. „Miskolc, 1905. decz. 15.” A sok katonadal amellet szól, hogy Tasnádi huzamosabb ideig volt katona. A könyvecskét állandóan magával hordhatta. Egyik oldalon miskolci, nem sokkal tovább botpaládi dátumot látunk. Valószínű, hogy szabadsága alatt falujában is feljegyzett néhány dalt, s magával vitte vissza a katonasághoz. Ez a körülmény fontos szempontot ad a dalok áramlásának vizsgálatához.

A vászonnal borított, fűzött könyvecske 12×20 cm nagyságú, 86 lapot tartalmaz. A lejegyzések ideje a bejegyzett évszámok szerint 1903—1905 körüli évek. Több mint 90 verset, dalt találunk a füzetben. Pontosan azért nem állapítható meg a dalok, versek száma, mert sokszor nem dönthető el, hogy a címnélküli szövegek, egymást követő versszakok mikor tartoznak ugyanahhoz a dalhoz, s mikor nem. Ebben a kérdésben a szótagszám sem dönt, hiszen a legtöbb egymást követő dal kétütemű nyolcas.

Ugyancsak nehéz megállapítani azt is, hogy melyik dalt vagy verset írták korábban s melyiket később. A kéziratos könyv tulajdonosa —

¹⁰ Lásd pl. *Dorogi M.*, Emlékiratok... (Püspökladányi paraszti feljegyzések a XIX. sz. elején.) Népr.Közl. II. 1957. 335—344.; *Gyenge K.*, Mit regélt a nagyapám? Népünk hagyományából 1956. Bp. 1956. 21—25.

¹¹ Enyedi József ajándékozta a debreceni Egyetemi Néprajzi Intézet Adattárának; ezúton is köszönetet mondunk neki. Ltsz.: 0355.

legtöbb esetben tapasztalható — nem ír folyamatosan egymás után. Bárhová, a füzet egy tiszta lapjára beírja a szöveget. Így történhetett meg, hogy gyakran a füzetben egy későbbi lejegyzést 15—20 lappal odébb egy korábbi dátummal lejegyzett dal, vers követ. Pl. az 51. lapon: „Kelt Miskolcz 1905. decz. 15³³”, a 65. lapon pedig: „Miskolcz 1905. márcz. 15.” Egyébként az utóbbi dátum a 47. lapra is rákerült. Ugyanazon a napon a kéziratos könyv két egymástól távolos lapjára írt verseket Tasnádi Lajos. Így nem vizsgálhatjuk egymás után a verseket, illetőleg a sorrendből határozott következtetést nem vonhatunk le. Talán nem is szükséges. Elegendő annyit tudnunk, hogy a lejegyzett dalok melyik időszakban kerültek a füzetbe.

Az első lapokon egészen rövidke versikék olvashatók. Főleg emlékkönyvbe való versek ezek. Az 1900-as évek elején az emlékversírás polgári divatja beszivárgott a faluba is. De hogy ez csak divat volt s hogy még annak idején nem hagyott mély nyomot a népi közösség szellemi kultúrájában, bizonyítják a kéziratos könyvben, ill. könyvekben lejegyzett töredékes, sokszor összefüggés nélküli versikék vagy csak verssorok. Idézzük Tasnádi füzetéből az első lapon olvasható versszakokat. Nincs kizárva az sem, hogy talán a könyvecske emlékkersek számára jött létre, s azután csakhamar — mivel az hagyomány nélkül való volt — más szövegek — dalok és versek — kerültek a lapjaira.

Szeres de szivből hogy remélj
És szeres de vigyáz hogy mit és kit
Légy boldog mint szivem ohajtja
Soha ne ismerd e szot

Szenvedés oh mért a bunak
Van egy szivbanatja
Melyért egy ezred évi élvezet
Kevés az életben három erélyt köves

Higy remélj és szeres
Higy de kinek remélj de mit
Szeres de jól megnézd hogy kit.

Tulajdonképpen nem egy, hanem két emlékker van egymáshoz kapcsolva, összefüggés nélkül. A második versszak negyedik sorába a lejegyző egy másik emlékkernek az első sorát ékelte. Mindkettő általánosan ismert emlékker. Minden bizonnyal nem másolás, hanem emlékezet nyomán írta le a füzet tulajdonosa. Pontosán nem emlékezett a szövegre s így maga alakította ki a sorokat. A füzetben még néhány helyen felbukkan emlékker:

Ha csöndes nyári alkonyon
Forgatod e lapokat
Emlékezzél meg arról
Ki írta e sorokat

Botpalád 1903 szeptember 24. én
rokonod és barátod
Ifj Tasnádi Lajos (38. l.)

Emlék.

Kedves Barátaim! ha a sors
Egy mástól bár messze el sodor
Emléketek szivemben öröké honol

k.Barátotok
Tasnádi Lajos (33.1.)

Ezeket az emlékverseket nem sorolhatjuk a népköltészeti alkotások közé. A kéziratos könyvek tanulsága és bizonyossága szerint azonban ezek is benne voltak és jelenleg is benne vannak abban a költészeti-kulturális hagyományban, amelyet — elsősorban a fiatal — falusi közösség őriz. Ezek a versek nagy változáson nemigen mennek keresztül. Talán éppen egyedül az emlékversek azok, amelyek a falusi közösségen belül is nem annyira a szóbeli hagyományban, mint inkább — nyugodtan mondhatjuk, hogy kizárólagosan — lejegyezve, írott emlékekben, az emlékverses füzetekben, vagy nótás-dalos könyvekben élnek és őrződnek. Függetlenül azonban attól, hogy az emlékversek nem jelentenek olyan szellemi értéket, mint a klasszikus, szépen kicsiszolódott népköltészeti alkotások, elsősorban a kutató, a népdalkincset az esztétika szempontjainak figyelembe vételével vizsgáló literátor számára, — az emlékversek fontos néprajzi jelenségre hívják fel a figyelmünket. Elsősorban arra, — s ezt már fentebb is említettük —, hogy polgári hatás, divat érte az ifjú falusi közösséget. Ez voltaképpen nem is a népköltészet számára jelent valami újat, noha ugyan költői termékekről van szó, hanem jelenti egy szokásnak az átvételét, aminek a gyakorlásához nincsenek meg a hagyományos formák, a kifejező eszközök. Az emlékversnél tulajdonképpen nem is azon van a hangsúly, hogy az valójában a népköltészet területére tartozik-e vagy sem. Az emlékversek kétségtelenül nem nyújtanak olyan szellemi kielégülést sem a lejegyző, sem az olvasó számára, mint pl. a dalok vagy egyéb versek. Azonban az igen nagy élmény — s a kérdésben ez a lényeges szempont —, amikor az emlékverset valaki számára leírják. Nem pusztán az a lényeges, hogy mit írnak, hanem az, hogy ki írja és kinek írja. Általában lány kéri a fiút emlékvers írására. Élmény a lány számára, amikor füzetét átnyújtja a fiúnak. Ezt az alkalmat már rendszerint előre várja, tehát hosszabb belső élményről van szó. A lejegyző számára is élmény, hiszen önmagát örökíti meg. Ugyanakkor a megtisztelés is kifejezésre jut abban, amikor emlékversírásra szólítanak fel valakit. Saját gyűjtésemből tudom, hogy a lány csak annak a fiúnak adja oda füzetét, akit meg akar tisztelni, akit magához, az ő közösségéhez illőnek tart. Voltaképpen tehát itt az emlékverseket nem annyira a költészet szemszögéből, hanem egy szokás terjedésének, illetőleg alkalmazásának formai és ugyanakkor funkcionális oldaláról kell figyelniük.

Tasnádi valószínűleg saját maga számára írta le az emlékverseket, feltehetően azért, hogy ha alkalomadtán emlékversírásra kerül sor, készen legyen néhány alkalmas versike. Nem tudjuk, hogy gyökeret vert-e az emlékversírás a parasztfiatalok körében, avagy nem. Annyi azonban kétségtelen, hogy az emlékversírás kezdeti divat-időszakában is találkozunk már népköltészetből fakadó, a népköltészeti stílusnak, formának stb. megfelelő emlékvers kísérletekkel. Ezek az emlékversek jobbra különböző, már

ismert versek, nóták egyes alkalmas sorainak összeillesztéséből jöttek létre. Egyik-másik ilyen versben felfedezzük a falvédők egy-két soros tanácsát, bölcsen oktató szövegét, vagy valamelyik dalnak egy már-már szállóigévé váló részletét:

Szép a rózsza völgyön hegyen
Ate élted még szebb legyen
Légy szerény mint az ibolya
Ne légy a szőke imádója

Mert igazán nem szeret ő
Csak a barna hü szerető
Légy ártatlan mint gyöngy virág
Ugy szeret az egész világ
S ha az egész világ szeret
Találsz barnát is eleget (73.l.)

Látható a versen, hogy a szerző különböző helyről szedte össze és rakta egymás után a sorokat, szépen kikerekítve az emlékverset. Az első és második, a hetedik és nyolcadik sor falvédőkről általánosan ismert. Ettől függetlenül azonban ez az emlékvész nem teljesen szabványos. Ha önállóság nem is látszik rajta, de az figyelemreméltó, hogy a lejegyző — a saját ismeretkészletéből — alakított ki egy versikét.

Fejlettebbek s már népinek mondhatók azok az emlékvészek, amelyek nótákból alakultak ki:

Magasan repül a fecske
Szájában visz levelet
A levélben az van írva
Elnefelejts engemet

Zöld mezőben patak partján
Nyilik egy szép nefelejts
Leszakasztom neked adom
Hogy engem el ne felejts (74.l.)

Amint látjuk, itt már ismert népdalsorok kevés kombinációval alakítják ki az emlékverset. Ezekből az tűnik elénk, hogy az emlékvészírásnak kezdett kialakulni egy népi formája is. Ez magából a népköltészetből, hagyományos elemekből táplálkozik. Ezen a nyomon keletkezhetne új műfaj. Kérdés azonban, hogy mennyire terjedne el, mennyire jelentene a formáságon túl lelki, szellemi szükségletet.

Mint már jeleztem, Tasnádi könyvecskéjének első lapjain rövid nóták, versek olvashatók. Címet a legritkább esetben találunk a szövegek felett. Ahol cím van, az voltaképpen a versnek, nótának első sora, vagy első félsora. Pl. „Ha meghalok ne sirass meg engemet” kezdetű dalnak a címe: „Ha meghalok.” (7.l.) Vagy „Virágos kenderem elázott a toba” kezdetűnek: „Virágos kenderem.” (91.l.) Ott, ahol önálló címmel találkozunk, szinte következetesen és kivétel nélkül műköltői vagy saját alkotással állunk szemben. Gyakran már a cím is elárulja, hogy ezek a versek még nem kerültek be a népköltészet névtelen alkotásai közé.

Nagyon változatos témájú versek, dalok követik egymást a füzet lapjain. Az emlékversek után, de közbeékelve is, katonadalokat találunk. Lát-szik, hogy Tasnádi a versek, nóták zömét katonáskodása idején írta, s így természetszerűleg került könyvecskéjébe több, katonaélettel foglalkozó, katona-témájú nóta, vers.

A szép, klasszikus, általánosan ismert katonadalok mellett Tasnádi több olyan verset is lejegyzett, amelyekről eddig még nem esett szó, s egyik-másikkal egyáltalán nem találkoztunk. Ugyanis dalgyűjtés idején, amikor a katonadalok iránt érdeklődünk, rendszerint az ismertebb, gyakran dalolt nóták kerülnek elő. Azok a versek és dalfélék, amelyek inkább csak az egyén belső élményét fejezik ki, s elsősorban a hazavágyás, a kedves utáni vágyakozás érzését elevenítik meg, nem közös éneklés, dalolás alkalmával, hanem egyedül való csendes órában, levélírás idején, nemigen maradnak meg később az emlékezetben. Csak a kéziratos könyvecskék őrzik meg számunkra ezeket a verseket. Ezek közé tartoznak a dalos, szerelmes levelek:

Szép a rozsa mikor a bimbóból nyilik
Szép a legény tizenkilencz évig
De husz év után viszik katonának
Banatot hagy kedves babájának
Kedves babám elhagylak tégedet
De a szívem együt van tevéled
Távol vagyok nagyon a hazámtól
De azért el nem felejtlek teged galambom
Haptákba is érted dobog a szívem
Érted dobog mert nem látlak sohasem
Gyenge karjaimal nem ölelek téged
Szomorúság bánat nyomja a szívemet
Miota nem látlak kedvesem tégedet
Csokolak távolból és tisztelek angyalom
Miert is élek én ha másnak nyilik virágom. (22—23.l.)

Az első sorok népdalból kerültek a versbe. A dalrészlet mintegy megindítja a levelet. A katonalegény lelkivilágát jól kifejezik a nótasorok, hiszen egyébként is a dallal nyilvánítja érzelmeit. Az egész versen érződik a közvetlenség, a közelség író és címzett között. Ebből következik, hogy a versi kötöttség is meglazult. Nem ügyel szótagszámra, olykor rímre sem a levélíró. Előáramlottak az íróból a sorok... Hiszem, hogy a szó legszorosabb értelmében még egyedi ez a vers, a maga szövegében egyedülálló. Talán éppen úgy nem lehetne megismételni, mint ahogy a halottsírató sem tudja ugyanúgy elmondani a búcsúztatóját, ahogy az a sír szájánál ajkáról elhangzott. A kéziratos könyveknek köszönhetjük, hogy a nép életéből ilyen dalokat nyerünk, rajtuk keresztül bepillantathatunk a nép szellemi világának egy eddig kevésbé ismert területére.

A lírai hangú leveleknek szebbnél-szebb példáit találjuk Tasnádi könyvecskéjében. A katonaköltészetnek külön műfaját jelentik ezek. Nemcsak Tasnádi írt verses leveleket. Általános volt a verses levélírás. A kéziratos könyveink nyomán számtalan példával igazolhatjuk ezt. Az nem valószínű, hogy minden katona önállóan írta volna verses levelét. Feltehető, bár bizonyítani igen nehéz, hogy egy-egy általánosabb tartalmú verses levelet egy-

más füzetéből lemásolhattak. Éppen ezért nemigen tudjuk megállapítani, hogy egyik-másik verses levélnek ki a szerzője. Tasnádi füzetéből nem derül ki konkrétan, hogy ő valójában „versfaragó” is volt. Könnyen lehetséges az is, hogy a verses leveleket valakinek a füzetéből másolta át a sajátjába. A kérdés illusztrálásához föltétlenül hasznos lesz még egy verses levél idézése:

Szomoruan kezdem el soraim irását
Mert kisem mondhatom szívemnek fájását
Napról napra nyomják válamat a sujak
Mivel az életnek lanczán kötve vagyok
Buval töltöm legszebb fiatal életem
Mióta nem látlak szeretett kedvesem
Kedves rozsám tőled mesze estem
Akomisz életnek rabszolgája lettem
Bár mily szépen sütné a napnak sugára
Szomoru szívemet meg nem vigasztalja
Meg ne veszd hát kedves az én bus szívemet
Mert kívüléd mást soha nem szeretek
Bizok kedves rózsám hogy még valahára
Sok bus napjaimnak lesz még vig órája
Egyetlen angyalom gyönyörű virága
Bánatos szívembe csak te vagy bezárva
Mert a szívem csak tiedhez vágyik
Ámbár azért most mesze bujdosik
Derül még mi reánk egy olyan kikelet
Melyben veledrozsám mint hü pár ugy élek

Miskolcz 1905 márcz. 15

Tasnádi Lajos mk
zugsfürer

Lényegesen elüt az előző verseslevél féletől. Nemcsak azáltal, mert terjedelmesebb, hanem mert inkább levél, mint az előző. A lírai hangvétel ennél is szembeötlő. Költészet ez a szó tágabb értelmében. A verses levelek a műköltészetben is előkelő helyet foglalnak el. Népünk kultúrájának, mély szellemi életének nagyon szép példái ezek a levelek. Olyan szépen hangzik ez a fenti levél, mint a dal, amelyet énekel az ifjú, csakhogy mégis más, speciális alkalmú, csak két emberre tartozó valami. Levél — írott szó. Nagy súlya van a népi életben. Az egyszerű ember is, amikor leveleket ír, arra törekszik, hogy lehetőleg szépen fejezze ki magát. A fenti vers a líra hangján egészen finoman tudatja a címzettel a levél küldőjének érzelmeit. Keveset ír a köznapi katonaéletről. Szinte semmit nem tudunk meg, ami az egyénre jellemző lenne, vagy ami konkrétan a levél írójának katonai életére vonatkozik. Bármelyik katona írhatná kedvesének. Részleteket nem tudunk meg, de az a néhány sor, hogy „Buval töltöm legszeb fiatal életem” s hogy „Akomisz életnek rabszolgája lettem” utal a nehéz katonaéletre. A kedves utáni vágyakozás méginkább nehezíti a „komisz” napokat. De a reménykedés, a szabadulás biztos tudata is ott bujkál az író gondolatában. Nem azt írja, hogy „leszerelek valamikor”, hanem a költészet szép nyelvén: „sok bus napomnak lesz még vig órája.”

A verses levélnek van valami varázsa. A vers ünnepélyes megnyilatkozás. A legény jelzi, hogy mondanivalója nem mindennapi. A költészet nyelvén akar beszélni: fokozni a közölnivaló fontosságát. Levelet kapni egy leánynak mindig megtiszteltetést, örömet jelent. A falusi közösségben híre megy, elterjed, hogy kinek ki ír. A közösség mindent figyelemmel kísér. A levél bizonyos kapcsolatot jelent fiú és lány között. A vers, a költészet nyelvén szólni a leányhoz már több mint egy pusztai látogatás. Jelzése a komolyabb szándéknak. Mint amikor kendőt ad a fiú a leánynak. Éjszaka csendjében dalolni a lány ablaka alatt már fontos állomás az udvarlásban. A nótával, a dallammal a szándék komolyságát fejezik ki. A nótáadás a fiú részéről a falusi közösségben a közeledésnek és ugyanakkor az elkötelezésnek is egyik kifejezése. Ilyen a verses levél is. Verses levelet írni nem más, mint ünnepélyesen, a köznapiság fölé emelkedve kifejezni érzelmeinket és szándékunkat. Ezt tudja a lány, tudja a fiú, tudja a közösség. A verses levélnek nemcsak pusztán irodalmi, illetőleg népköltészeti szempontból van jelentősége. Más funkciója is van, amire már előbb utaltunk. Ez a kettős funkció különös hangsúlyt ad a verses leveleknek. Néprajzi vizsgálatuk éppen ezért nem elhanyagolandó. Létezésükről és alkalmazásukról voltaképpen csak a kéziratos könyvekből van tudomásunk. Mindez méginkább aláhúzza a kéziratos könyvek jelentőségét a népi kultúra vizsgálatában.

A verses levelek vizsgálatának fontosságára a kutatók már a múlt század végén felhívták a figyelmet. A népi verses levelekre azonban már a XVIII. század végéről is vannak adatok.¹² A századforduló táján több idevonatkozó közlés jelent meg. Elsősorban Sebestyén Gyula nevét kell itt megemlítenünk, aki a verses levelek gyűjtésének szükségességét nem egy ízben hangsúlyozta.¹³ A verses levelekből szép csokrot találunk a közel-múltban megjelent Konsza Samu gyűjteményben.¹⁴ A kérdésre előző tanulmányomban szintén kitértem.¹⁵ Általában a népi levelekkel kapcsolatban hasznos megfigyeléseket tett Végh József. Prózaileveleket mutat be ugyan, de megállapításai lényegében a verses levelekre is vonatkoznak.¹⁶ Az idevonatkozó kérdéseket külön tanulmányban veszem vizsgálat alá.

Tasnádi könyvecskéjében a katonaelettel kapcsolatban több verset, dalt találunk. A nóták ismertetése jelen alkalommal nem hozna különösebb eredményt. Tanulságos volna azonban áttekinteni egy kéziratos könyv katonadalain keresztül azt, hogy egy katonaközösségen belül milyen dalok voltak divatban. Tasnádi könyvéből sok hasznos adalékot kapunk idevonatkozóan. Ezeknek a nótáknak sokszor helyi jellegük is van, s ez értéküket megnöveli. Jóllehet sokszor csak a város vagy falu nevének egyszerű behegytetéséről van szó, mégis egyik-másik nóta, vers konkrétan vonat-

¹² Magyar Népköltészet, I. Bp. 1955. Amerika nekem nem szülőhazám c. dal jegyzete, 486.

¹³ *Sebestyén Gy.*, Dunántúli gyűjtés. Magyar Népköltési Gyűjtemény, VIII. Bp. 1906. 387—406, 584—585.; *Üő.*, A nép verses levelei. Pesti napló 1892. évi karácsonyi mellékletén. Lásd még *Balássy D.*, Levél. Magyar Nyelvőr VII. 1878. 432.; *Ósz J.*, Verses levelek, névnapi köszöntők. Erdélyi népei. Az „Erdély” néprajzi melléklete, IV. 1901., *Hegedűs I.*, Damaki háborus levelek. Sárospataki Ifjúsági Közlöny, XLIX. 1934. 1. sz. 71—74.

¹⁴ *Konsza S.*, Háromszéki magyar népköltészet. Marosvásárhely, é.n. 541—549.

¹⁵ *Ujváry Z.*, Népi kéziratos... 133—134.

¹⁶ *Végh J.*, Társadalmi szempontok a néprajzkutatásban. Magyar Néprajz III. Debrecen-Kolozsvár, 1941. 340.

kozik a katonaelet valamilyen élményére. Tasnádi könyvében ilyen pl. „Tamási Pál végbucsuja”.

Messze földön, idegenben a haláleset a katonapajtásokat nagyon megrendíti. Azok, akik mindig haza vágnak, érzik a legjobban azt a fájdalmat, azt a keserű sorsot, hogy a halál után sem nyugodhatnak a szülőföldben. Minden nagy lelki rezzenés: öröm, bánat, a költészet nyelvén nyer kifejezést. A halottsiratók, búcsúztatók fájdalma a dallam, a rímes sorok hullámzásán buzog fel az éneklő vagy a szavaló lelkéből. Kéziratok verseskönyvekben gyakran találkozunk halottbúcsúztatókkal. A népköltészetnek külön műfaja ez. Önálló, részletes vizsgálódást is megérdemelne. Föltétlenül hasznos lesz idéznünk Tasnádi könyvecskéjéből „Tamási Pál végbucsuja”-t:

Itt a tavasz elmúlt a tél
Bimbózik a nyárfa levél
Örül már sok édes anya
Haza jön a kedves fia
Örül szívünk rég ohajtjuk
Szabadulásunkat várjuk
Csak Tamási Pál nem jön haza
Galicziába történt hirtelen halála
Szegény Tamási Pál hétfőn nem gondolta
Hogy keden délután teste legyen sirba
Amint a pajtása fegyverét pucolta
Tréfáltak együtt és a kakast felhuzta
An fájer e szóra elsült a puska
Szegény Tamási pál földre esik halva
Jaj nekem Istenem Szerelmes Jézusom
Mostan agyon lötem a kedves pajtásom
Ezen fegyver szora elnémult a szoba
Szegény Tamási Pál földön fekszik halva
Szerencsétlen óra amelyben születem
Ily hamar a halál martaléka letem
Sok véres csatákon megsegítet isten
Most pedig pajtásom lőt meg engem szörnyen
Kedves édesanyám halgasd meg hát szavam
Engedj meg ha téged sokat bántotalak
Ne haragudj gyilkos pajtásom esetén
Hogy ily szerencsétlenül járt vele és én
Én önneki az megbocsátom
Mert ő nem akarta hogy én így járjak
Nyugodj bele hiszen isten rendelése
Hogy ily hamar eljött életemnek vége
Én titeket sokszor szomorítotalak
Mebántam szüleim minek sajnáltam azt
Ha sokat vétetem bocsás meg jó apám
Bocsánatot kérek tőled is jó anyám
Nem hitem ily hamar elmuljon életem
Az utolsó szavam hozátok szüleim
Kedves jó szüleim tőlem messze vagytok
Az utolsó szavam most istenhozátok

Elroncsolt testemet neháborgasátok
 Mesze földön vagyok hirem se haljátok
 Tudom rosszul esik nektek is testvérek
 Hogy még testvéreteket megsem öleltitek
 A balsors ugyhozta arrol nem tehetek
 A szívemnek is könnyebb volna a sirban
 Ha it álhatnátok gyászos koporsómnál
 Legalább egy könyet hulatnátok értem
 Teigaz szivből szeretet testvérem
 Kérlek kedves pajtás vigasztald szüleim
 Hogy szépen eltemetek engem pajtásaim
 A falu népeis ki ki sirat engem
 Három zöld koszoru disziti fejemet
 Ne emésze értem bánat sziveteket
 Az isten veletek barátok testvérek
 Nagyon rosszul esik elválni tőletek
 Demár elkel menem sirom megvan nyitva
 Lebegjen fölöte az isten áldása
 Ha valamikor szüleimel beszéltek
 Mondjátok meg hogy szépen eltemetek
 Kedves jó barátim kérlek vigyázatok
 Vigyázatlanságból hogy így ne járjatok
 Tenéked is pajtás miért kivégeztél
 Felelünk oda fön majd az isten ítél
 Végre el kel meni kiásot siromba
 Vesetek egy kapa földet gyász koporsomra
 Ne felejtsetek el kérlek beneteket
 Hogy milyen vigyázó voltam köztetek
 Végre tisztelőim a kik jelen vagytok
 Gyászos koporsómra könyet hulajtsatok
 Elroncsolt testemet sirba bezárjátok
 Én utolsó szavam az isten hozátok
 vége (20—22. l.)

Határozottan szép lírai kezdettel indul a búcsúztató. A természeti kép innen sem maradhat el. Mintha csak a természeti képpel — az étellel, a bimbózó tavasszal — is azt akarná kiemelni, hogy milyen szomorú a halál. Tavasz van! Élet! Mennek haza a katonák! Csak egy édesanya nem ölelheti a fiát: „Tamási Pál nem jön haza”. Az egyszerű népi versfaragó milyen jól értette a fokozást, az ellentétek finom kiemelését. Tavasz — halál. Idegen föld — szülőföld. Nem harcban — véletlenül halni meg. A rövid lírai bevezető után az eseményt megeleveníti, a halottat megszólaltatja a versszerző. Búcsúzik a szülőktől, a testvérektől, a pajtásoktól és a saját gyilkosától is. Jellegetesen szép példája ez a halotti búcsúztatóknak. A halottsiratások alkalmával nem jegyzik le a halottsiratók, hogy mit fognak mondani. Ami észbe és szájra jön az elmondás pillanatában, és ahogy a helyzet is hozza magával — száll el a sirató ajkáról az ének. A szöveget ugyanúgy megismételni szinte sohasem tudja a halottsirató. Azért érdemelnek különös figyelmet a kéziratos könyvekben található búcsúztatók, mert az eredeti szöveget láthatjuk. Természetesen a leírt, előre elkészített búcsúztatók

más csoportba sorolhatók. Különbséget kell tennünk a halottsiratók — siratóasszonyok — és a kántorok vagy jó pajtások, ismerősök vagy talán egy-egy parasztköltő sirató versei, búcsúztatói között. Egy közös vonás mindegyiknél felfedhető: a megfeszített lelkiállapot. Ez eredményezi azt, hogy gyakran a versbeli kötöttségek meglazulnak, hogy folytonosan ismétlődésekbe esik mind az éneklő, mind a költő.

A halottbúcsúztatás ősi szokás a falusi közösségben. A halott elbúcsúztatása mind a mai napig fennmaradt, azonban formájában, módozatában idők folyamán sok lényeges változáson, átalakuláson ment keresztül. Ma már ritka helyen találunk „hivatásos” siratóasszonyt. S egyáltalán: asszonybúcsúztatót. A szokás maga megmaradt, de átalakult. Ma már igen sok helyen inkább férfiak búcsúztatnak: a helybéli kántor, jó barát, igen gyakran parasztköltő.

Nem lehet itt szándékom temetési szokások kérdéseibe bonyolódni. Csupán a kéziratos könyvek halotti búcsúztatóinak háttéréhez s annak néprajzi jelentőségéhez említek meg néhány adatot. Saját gyűjtésem (Hét, Gömör megye) nyomán tudom, hogy ha a kántor, illetőleg a tanító nem énekel búcsúztatót, s „versszerző” sincs, jó beszélőtehetségű ember vagy legény búcsúzik a halottól a család, a falusi közösség nevében. Prózái szövegű halotti búcsúztatóknak kéziratos könyvekben való fennmaradásáról nincs tudomásom. Éppen ezért nagy jelentőségűek a verses emlékek. Ezekből már tudunk következtetni általában a szokás tartalmi vonatkozásaira is. A kéziratos könyvek halottbúcsúztatói a temetési szokások kutatóinak hasznos forrásul szolgálhatnak. Ugyanakkor a népköltészet gazdag, széles skáláját is mutatják. A kéziratos könyvek ennek a témakörnek a tüzetesebb megvizsgálásában segítenek bennünket. A halottat megszemélyesíteni, a halott nevében beszélni lélektani szempontból sem elhanyagolható körülmény. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy csak a verses búcsúztatók, halottsiratók beszélnek első személyben, a halott nevében. A prózai beszéd a sír felett inkább az élők búcsúzása a halottól, mintsem a halott búcsúzása az élőktől. Természetesen találunk az ellenkező esetre is példákat. Teljes eredményt akkor érünk el, ha a kéziratos könyvekben előforduló halotti búcsúztatókat egymással összehasonlítanánk. Csak a részletes összevetés után lehetne érvényes megállapítást tenni. Mindezekből a kérdésekből is kétségtelenül kitűnik, hogy a kéziratos könyveknek milyen lényeges szerepük van nemcsak pusztán a népköltészet, a népi líra kutatásában, de a szokásvizsgálat területén is.

A katonaelettel kapcsolatban igen érdekes, a szakirodalomban kevéssé figyelemre méltatott „szellemi termékről”, a „Miatyánk” paródiájáról szintén részletesebben kell szólnunk. Tasnádi könyve őriz egy „Miatyánk” paródiát, vagy ahogyan őnála a cím áll: „Huszár Miatyánkot”. Nem egyedi jelenség ez. Szinte minden katonafüzetecskében megtaláljuk a variánsát. S ami már nem egyedi, nem elszigetelt jelenség — annál érdemes és szükséges is keresnünk a létrehozó okokat, — költészetéről, írásról lévén szó — és vizsgálni azt, hogy milyen igény nyomán született meg ez a vers. Mindenekelőtt azonban idéznünk kell a szóbanforgó kéziratos szöveget:

Huszár Miatyánk.

Mi Atyánk: nincsen nekünk most atyánk, a feljeb valónk visel gondot reánk; *Ki vagy:* én vagyok egy 15-tös magyar huszár, szép leányok csábítója; *A Mennyekben:* Messze van az a magasban mink lakunk a kaszárnyában *Meg szenteltesék:* nem élünk miszertéssel, hanem minden nap huslevessel, *A te neved:* Nekem legszeb az én nevem, azért a másét is tisztellem, mert a magamét jól ösmerem, szolgálatjára kedvesem; *Jő ön el:* elmegyek szombaton este, csak legyen jó fekvő heje; *A te országod:* Szép ország a mienk, komisz lenne ott is. *Legyen meg:* Meg lesz meg, csak ne busuljon, én a szavamát bétartom; *A te akaratod:* Aba én nem egyezek bele, hatha aztán nem jó lenne, *Miképen:* Volt a mult héten, akoris a kedvesedet kerestem, *A mennyben:* leszünk ha meg halunk, most ara ne is gondoljunk. *Ugy it a földön is:* a földön mi jól mulatunk a Mert lányok jó barátunk, *és add meg a mi mindennapi kenyerünket:* Azt nem is lehet tőlünk elfogni, mert öt napra szoktunk faszolni, *és bocsásd meg:* hogy szeretem a szép lányokat és elveszem a tárgyaikat, *Ami vétkeinket:* hogy haelszámlálnám sorba, elég lenne hat hónapra, *Mint mi is megbocsátunk:* kivált ha nem bánt senkisé akor nem haragszunk mink sem, *Ellenünk vétkezőknek:* adunk mi eleget azoknak, míg a kardunkból tart, a feje pirosra izad, *és ne vigy minket:* ara a disznó gyakorlatra, ne fárasz ki a nagy lovaglásba, jobb lesz ha ithol maradunk, a városba sétálgatunk, *A kísértelbe:* nincs ott nekünk semmi hejünk, *Mert tiéd a hatalom:* hatalmasan vigyázunk a szép lányokra és aszonyokra. *Most és mind ő: ökké:* Míg rajtam a komisz ruha: Amen (68—69. l.)

Fölöttébb érdekes, hogy a viszonylag erős vallási alapon felnőtt parasztfiatalok ilyen verseket egymás között felolvastak, és lejegyzésre érdeemesnek találtak. Ezt a terméket semmiképpen sem a népköltészet szemszögéből kell vizsgálat alá vennünk. A katonaeletnek, a katonai szellemnek érdekes dokumentuma ez a kéziratok könyvekben megőrzött „Huszár Miatyánk”. Voltaképpen miről van szó? A katonaelemek két végletben éltek vallási tekintetben. Vagy teljesen istenhez fordultak, vagy istengyűlölökké váltak. A durva komisz élet megkeményítette az emberi lelkeket is. Istenhez imádkozni, mondván: megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, s talán a következő pillanatban lelőni, vagy átszúrni szuronnal azt az embert, akit szemben a lövészárokból ellenségnek neveznek — mindenki érzi, hogy csak tartalmatlan motyogás. Ez azonban még nem magyarázza a „Huszár Miatyánk” keletkezését.

Mit kell itt mindenekelőtt megállapítanunk? A katonaközösség — férfiközösség. A katonaságnál a legények kikerülnek abból a közösségből, amelyben korábban iratlan hagyományos közösségi törvény szerint éltek életüket. Annak a közösségnek, amely a katonaságnál külső parancsra jött létre, egészen más törvényei vannak, amely hagyományos ugyan a katonaeletben, de csak a kaszárnyán belül, illetőleg addig, amíg annak a közösségnek tagjai katonai egyenruhát viselnek. Ha egy ember kikerül a falusi közösségből, pl. városba költözik, vagy ha katonának megy — szinte majdnem teljes bizonyossággal mondhatjuk — hogy számára meglazulnak, fokozatosan felbomlanak azok a törvények és kötöttségek, szabályok amelyek szerint mindaddig élte életét: ahhoz a közösséghez igazodik, amelybe került, amelyikben tovább éli életét. Így tehát fordítva is áll: aki városról falura kerül át, át kell venni annak a közösségnek szokásait, illetőleg a lehetőség szerint a legjobban igazodni ahhoz. Tehát ha a legény visszamegy a katonaközösségből a saját falujába, szinte a falu határába való belépéskor újra a régi hagyományok képviselőjévé válik. Éppen ezért figyelemreméltóak számunkra a katonai élet szokásai, iratlan törvényei és mindazok a kulturális megnyilatkozások, amelyek egy parasztleány életében a civil ruha levetésétől a civil ruha fellevesésig tartanak.

Ahhoz, hogy megláthassuk a lélektani hátterét a gyakran trágár katonatörténeteknek, nótáknak s a „Huszár Miatyánk”-hoz hasonló szellemi termékeknek — hangsúlyoznunk kell, hogy a katonaságnál heterogén közösség jön létre. Ennek a közösségnek azonban megvannak a maga hagyományai, illetőleg az új közösség nyomban átveszi a régítől a belső szokásokat és beleilleszkedik annak — valójában évszázados — hagyományaiba. Itt jutottunk el tulajdonképpen ahhoz a kérdéshez: a katonaköltészetnek mi adja azt az egészen sajátos, a népköltészet stílusától, formájától feltűnően elütő jellegét. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy jelen esetben nem soroljuk ide a katonanótákat, hiszen azok a katonaság után is élnek, bármikor, dalolási alkalmakkor előkerülhetnek. A „Huszár Miatyánk”-féle termékek azonban, szinte bizonyossággal mondhatjuk, csak a kaszárnyakapukon belül jutottak szerephez.

A „Huszár Miatyánk”-ot a legényközösség egészséges humora hozta létre. Játék ez és gúnyolódás az istennel. Messze van a mennyország: „mink lakunk a kaszárnyában”, de az isten országában: „komisz lenne ott is”. Vagy a végén: „Most és mind örökké: Míg rajtam a komisz ruha”. Igen, ez itt a döntő: a komisz ruha. Ez kulcsot ad a vulgáris hangú szöveg pszichikai hátteréhez. A lelki megnyugvásnak bizonyos formája az, amikor valaki szitkozódik, esetleg káromkodik. A régi katonaelet pedig éppen elég okot szolgáltatott a keserűsége, panaszra. A „Huszár Miatyánk” a humor hangján utal a „komisz” életre. Hogy ilyen megnyilvánulásoknak a nép fiai között írásos nyomai maradtak — a kéziratos könyvek méltóképpen tanúsítják. Nem költészet ez a szó klasszikus értelmében, annyi kétségtelen. De szellemi termék s ez vitathatatlan. És nem is áll hagyomány nélkül!

A XVIII—XIX. sz. fordulóján, a múlt század 30-as éveiben számos változatban forogtak közkézen hasonló versek. Tartalmi vonatkozásaitak némelyiknél már a cím is sejteti: „Az elnyomott jobbágyok Miatyánkja a földes urok ellen.” A szerzők — rendszerint paraszti származású értelmiségiek — a Miatyánk keretét használták fel arra, hogy a jobbágyok, a parasztok nehéz, küzdelmes életét feltárják.¹⁷ A korai példák mind iskolázott egyének nevéhez fűződnek. (Világirodalmi párhuzamai is vannak). Később azonban ez a „műfaj” is lekerült a népköltészet tág területére. Néhány katonai-Miatyánk közléséről van is tudomásunk.¹⁸ Általában azonban a kutatók figyelmét elkerülték ezek a Miatyánk szövegek. Sok esetben érthető, hiszen rendszerint a kéziratos könyvek lapjain húzódtak meg.¹⁹ Összegyűjtésük föltétlenül hasznos volna. Összehasonlításuk, a műirodalommal való kapcsolatuk felfedése igen tanulságos eredményt hozna a népköltészet, a népelellettel foglalkozó kutatás számára.

A „Huszár Miatyánk” hangjától eltérően több szép, emelkedett hangú hazafias verset is őriz Tasnádi könyvecskéje. Lapokon át olvasunk Kussuth emlékérről:

¹⁷ *Komlós A.*, Vers a földesurak ellen a XIX. sz. elejéről. Irodalomtörténeti Közlemények, LVII. 1953. 285—287.

¹⁸ *Ósz J.*, Katona miatyánk. Magyar Nyelvőr, XXX. 1901. 447.; *Szentesi Tóth K.*, Lakodalmi szokások a Nagyunságban. Karcag, 1929. 83. s. k.

¹⁹ Az ún. Kun-Miatyánk problémája más. V.ö. *Mészáros Gy.*, Magyarországi kun nyelvemlékek. Bp. 1914.; *Tóth I.*, Kun nyelvtörzskéink gyűjtése. Népünk és Nyelvünk VIII. 1936. 186—187.; *Uő.*, Egy kun Miatyánk-változat. Magyar Nyelv, XLIII. 1947. 63—64. Szöveget, utalásokat lásd még Népünk és Nyelvünk, II. 1930. 79, 155, 307. és IV. 1932. 47.

Magyar vitéz fíjuk élyen szívetekben
 A nagy Kosuth Lajos beces hű emléke
 Ki magyar hazánknak nagy szeretetében
 Volt leghűb vezére igaz hű szívebe
 De hűtlen Görgei hazánkat eladta
 Rut álnokságával nagy foradalomba
 A pénz szerelméért s fegyvert lerakatta
 Világosnál 1848-ba
 Legyen gyűlöletben átkozott emléke
 Csuf ravaszságáért minden magyar szívebe
 • Valamedig terjed kedves hazánk földje
 S A pokolban nyögjön Görgei rosz lelke
 Mert miota Kosuth olasz honba éle
 Szomorun mig tartot 92 éve
 De már mostan pihen szép hazánk földébe
 Hű emlékezetbe Pesten temetőbe
 Mert ő igaz vala nagy szeretetében
 Kedves hazánk iránt földi életében
 Még olasz honból is a bölcs szellemsége
 Igazgatta hazánk ügyét áldot lelke
 S Szülő helye is volt Zemplén vármegyébe
 Csak is egy egyszerű kis Monok helységbe
 Nyugodjék hát Békén szép hazánk földébe
 s a köztiszteletben örök hű emléke
 Lelke örvendezen koronázva menybe
 Mennyei királyunk boldog seregébe
 Hol soha változás és szenvedés nincsen
 Sőt örök dicsőség az örök életben
 S legyen tiszteletben Kosuth mindkét fia
 Kosuth Lajos s Ferencs atyjok nyomdokiba
 Szép magyar hazánkat hiven szeretetben
 Ennek igaz ügyét illőn védelmében
 S Bodrog Kereszturba vagyon felálítva
 A nagy foradalom örök emlék szobra
 A hol sok hű magyar vérei omlottak
 Azok is a menyben legyenek áldottak
 És a 13 vértanu Aradon
 A kik elvérezték a kínos vérpadon
 s A nagy Gróf Battyányi s a töbi mindanyi
 Kik kedves hazánknak voltak jó oszlopi
 S legyenek áldottak e hon bölcs költői
 Szellemdus Petőfi — Arany — és Jókai
 s Tisztelendő Tompa Mihály s Vörösmarty
 És magyar hazánknak nagylelkű papjai (77—78. l.)

Bárki legyen a vers szerzője, az egyszerű parasztlegény kéziratoss
 könyve hű bizonyossága Kossuth emléke ápolásának, a Kossuth iránti szere-
 tetnek a nép szívében. A versezet első részét nem idéztem. Az általánosság-
 ban szól a feljebbvalók — király — tiszteletéről, megadva — a törvényes
 kereteknek megfelelően — „a császárnak, ami a császáré...” s csak azután

tér Kossuthra, mondanivalójának lényegére. A hangvétel e témához illően eléggé patetikus. Egy-másik helyen egészen archaikus színezete van: „Mert ő igaz vala nagy szeretetében”. A választékos nyelv, kifejezés is érződik némely helyen. Pl. „e hon bölcs költői”, „szellemdús Petőfi”, „magyar hazánknak nagy lelkü papjai”. A históriás énekköltészetre gondolunk akaratlanul is a versnek az olvasásakor. Kézírtos könyvünkben ez a lejegyzett vers számunkra elsősorban a Kossuth-kultusz szempontjából figyelemreméltó. Hasznosan egészíti ki a Kossuth hagyományokkal foglalkozó népköltészeti és egyéb kiadványokat.

Az 1848/49-es szabadságharc más emléke is megőrződött Tasnádi könyvecskéjében. A népköltészet eleven vérkeringésébe jutott be, Dal a tizenhárom vértanúról címen, Lévy József, Az aradi nap c. verse, amelynek számos változatát jegyezték le már folklóristáink.²⁰ Egészen bizonyos, hogy a kézírtos könyvek áttanulmányozása nyomán — mint ahogy azt az eddigi tapasztalat mutatja — a szabadságharc népköltészetének anyaga erősen kiterjedne.

Tasnádi füzetében több megállapíthatóan műköltői alkotást találunk. Nincsen talán olyan népi kézírtos könyv, amelyben egy két műköltői verset ne olvasnánk. Legtöbb nem is mint vers, hanem már mint dal került lejegyzésre. Főleg Petőfi-verseket, illetőleg dallá-vált verseket találunk. Tasnádi füzetében: *Temetésre szól az ének...*, *A virágnak megtiltani nem lehet...*, *Világoskék a csillagos éjszaka...*, *Rózsabokor a domboldalon...* kezdetű verseket, illetőleg ezekből részleteket olvashatunk. A Világoskék a csillagos éjszaka kezdetűből csak az első versszakot találjuk egy nóta második versszakaként:

Ha benéznél ablakomon egy este
Meglatnad a bubánatot lefestve
Meg láthatnád ket halovány oczámat
Meghalanád mint sóhajtok utánad

Világos kék a csillagos éjszaka
Tárva nyitva szobámnak az ablaka
Az ajtómból föl tekintek az égre
Lelkem pedig angyalom az öledbe (40. l.)

Szép példája ez a nóta annak, hogyan alakulnak, változnak a felülről a nép közé lekerült kultúrjavak. Petőfi, Világoskék a csillagos éjszaka, kezdetű verséből egyetlen versszak vált ki nótává a Tasnádi könyvecskéje szerint. Érdekességét növeli, hogy egy másik műköltői alkotáshoz kapcsolódik. Az első versszak Lévy József, Száraz ágon című költeményének dallá vált 3. szakasza.²¹ Ezen változást nem tapasztalunk. A Petőfi-versszaknál azonban némi módosítást észlelünk. Az eredeti szerint a harmadik sor így van: „Az ablakból tekintetem az égen”, Tasnádinál pedig: „Az ajtómból föl tekintek az égre”. Vagy a negyedik sorban az eredeti: „angyalomnak ölében”, a kézírtos könyvben: „angyalom az öledbe”.

²⁰ Szövegét lásd Ujváry Z., i.m. 119—120.

²¹ Lévy J., Összes költeményei, I. Bp. 1881. 179.

Éppen Tasnádi könyvecskéjében találunk példát arra is, hogy a műköltői verset megbővítik, néhány versszakot hozzátoldanak, s úgy együttesen kerekedik ki a dal teljes szövege. Természetesen, amikor egy nóta ilyenformán összeáll, már akkor a műköltő verse személytelenül élő, eleven dal a közösségben. A közösségnek pedig joga van kombinálni és variálni:

Temetésre szol az ének

Temetésre szol az ének
Temetőbe kit kísérnek
Akár ki már nem földirab
Nállam szászorta boldogab

II

Itt viszik az ablak alatt
Desok ember sirva fakad
Mért nem visznek engemet ki
Legalább nem sirna senki

III

Ha meghalok majd elásnak
Miköze van ahozásnak
Ugyis tudom sirom felett
Tövis nő majd virág helyet

IV

Lenn a sirban nem fáj semi
Jolesz ottan megpiheni
Ugyis gyászvolt az életem
Enyhet a sir nyujtmajd nekem

V

Siromban is rád gondolok
Mért nem lettem veled boldog
Mért nem fort a szivünk egybe
S nem borultál a keblemre

VI

Eltépet a sors tetőled
Hirt sem halottam felőled
S ha a temetőben megálsz
Majd csak a fejfámra találsz

Vége (16—17.1.)

Amint látjuk, a kiegészítés egészen helyénvaló. A gondolatsor szervesen kapcsolódik egymáshoz. „Ha meghalok majd elásnak” kezdetű dalt hangulatilag, de tartalmilag is jól bevezeti Petőfi költeménye. Szótagszám, rí-

melés stb. megegyezik s így könnyen összekapcsolódhatott a két rész. Dalolás alkalmával azonban a hosszabb, több szakaszból álló nótákat nem mindig éneklik végig. Legtöbbször csak két-három versszakot. A kéziratok könyvek megőrzik a teljes formát, vagy legalábbis abban az állapotban, amelyben a lejegyzés idején ismeretes volt.

Tasnádi könyvecskéjében a dalok zömétől teljesen elütő műdalra is rábukkanunk. A 29—30. lapon Huszka Jenő, Bob herceg c. művéből a „Londonban vannak hej számos utcák” kezdetű dal szövegét olvashatjuk. Szükségtelen volna idéznünk a kézirat formát. Ez az egyetlen, a füzet egészéből föltűnően kiugró dalszöveg. Hogyan kerülhetett a népdalok közé? Tasnádi a katonaságnál — minden valószínűség szerint ott került lejegyzésre a szöveg — bizonyára városi legénytől hallhatta ezt a századfordulón kétségtelenül divatos operett-dalt és a tanulás megkönnyítésére a szöveget lejegyezte. Döntő hatás érte-e ezzel a lejegyző dalkincsét? Ha a pillanatnyi hatás meg is volt — bizonyíték erre a kéziratok könyv — a dal szövegének további terjedése és befogadása azonban nem történt meg. A dallamnak a népdalkincsbe való bekerülésére viszont van adatunk. Balla Péter egy, a bukovinai magyaroktól gyűjtött népdal dallamában Bob herceg énekének dallamára ismert.²² Műdal, operett, sőt opera melódiáknak a nép közé való jutására többen rámutattak. Igen tanulságos, hogy Erkel Ferenc operáiból is lejutott a népdalkincsbe egy-egy dallam. Ezzel kapcsolatban Kodály Zoltán azt hangsúlyozza, hogy a műzene dallamai a városi hatás egyik fő csatornáján, a katonaeleten keresztül kerülnek be a faluba.²³

Minél változatosabb tartalmú egy kéziratok könyv, annál jobban tudunk következtetni a tulajdonos, ugyanakkor annak a közösségnek a dalkincsére, amelyben benne élt. Tasnádi kéziratok könyvében balladával is találkozunk. Könyvecskéjében olvassuk Fehér László balladáját.²⁴ Az eddigi kutatás azt igazolja, hogy Északkelet-Magyarországon igen elterjedt és kedvelt ballada volt a *Fehér László*. A Tasnádi könyvében előforduló variáns is a Fehér László nagy népszerűségére enged következtetni.

Nem lenne teljes a Tasnádi könyvről alkotott képünk, ha mellőznénk a benne előforduló ún. magyar nótákat. A magyar nóta és nem magyar nóta szétválasztása és a kettő közötti határvonal megállapítása igen sok esetben nem könnyű. Nem azokra a nótákra gondolok, amelyek élesen elütnek a népdaloktól, hanem azokra, amelyek a határmezsgyén állanak. Külön problémát jelent a magyar nóta-kérdés a parasztság dalkincsének kutatásában. Nem elég a magyar nótát hallgatni és „elhallgatni”. Bármenyire is elütnek mind dallamban, mind formában, stílusban a népdaloktól, azt nem tagadhatjuk, hogy funkciójukban ugyanolyan jelentőségűek. Legalább annyian énekkelnek magyar nótát, mint amennyien népdalt. Talán nem is helyes ezt így megfogalmazni. Hiszen a közösség dalkincse nagyon heterogén. Magyar nóta és népdal együtt szerepel — különbség nélkül — a paraszti repertoárban. A hiba csak abból adódik, hogy a gyűjtők sohasem, vagy csak igen ritkán jegyzik le a magyar nótákat. Udvariasságból meghallgatják, amíg ugyanaz a „nótafa” elénekli a maga „műdalait” anélkül, hogy

²² Balla P., Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban Ethn. XLVI. 1935. 141.

²³ Kodály Z., Erkel és a népzene. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum Jubileumi Évkönyve, Gyula, 1960. 10.

²⁴ Szövegét lásd Ujváry Z., i.m. 116—117.

a kottafejek rögzítenék a dallamot a gyűjtők füzetében. Így történik meg, hogy a legtöbb esetben nem kapunk teljes és valódi képet sem az egyén, sem a közösség dalkincséről. Nem látjuk a hatásokat, az áramlatokat. Kétségtelen, hogy a gyűjtők a nem klasszikus népdalokkal nem messzire jutnak, hiszen legtöbb magyar nóta szövege, dallama a közelmúltban gyökerezik. Viszont ezek mellőzésével nem nyerünk teljes betekintést a népköltészet folyton alakuló, változó világába. Kézírtos könyveinkben — szerencsére — a tiszta népdalokat éppen úgy megtaláljuk mint a magyar nótákat, minden elkülönítés nélkül. Természetesen a vizsgálatnak szempontjai kell, hogy legyenek. Pl. a népi közösségen belül ki, melyik csoport énekel leginkább magyarnótákat? Nagyon valószínűnek látszik, hogy a magyar nótákat inkább a jobbmódú, a polgárosulás útjára lépett parasztek énekeltek, míg a klasszikus értelemben vett népdalokat a szegényebb sorban élők — pásztorok, zsellérek, földmunkások, szegény-parasztek stb. — dalolták.

Gyűjtőútaimról ismerek néhány olyan falut, pl. a gömöri Hét községet, ahol szinte kizárólag magyar nótán nőtt fel és nő fel az ifjúság. Olyan tény ez, amelyről beszélnünk kell. Vizsgálata éppen olyan fontos szempontokat és hasznos adatokat eredményez a népi kultúra megismerésében, mint pl. az a kérdés, hogy milyen polgári hatások érvényesültek a népszokásokban, a viseletben, vagy éppen a szocialista nagyüzemi gazdálkodás milyen változást eredményez a hagyományos paraszti gondolkodásban.

Tasnádi könyvecskéjében viszonylag elég kevés a magyar nóta, azonban ezeknek a lejegyzése már azt mutatja, hogy a magyar nóta divata megérintette Tasnádi és bizonyára egész közössége dalkultúráját. Az általam megvizsgált kézírtos könyvek mindegyikében előfordul magyar nóta, műdal. Némelyik könyvben elenyészően keveset, némelyikben jóformán csak magyar nótákat találunk. Komoly társadalmi és kulturális háttére van ennek. Az idevonatkozó kérdések vizsgálata nem minden esetben a népdalkutató feladata. A parasztság kultúrájának változását vizsgálók számára, a magyar nóta különösen sok hasznos adalékot szolgáltat.

Tasnádi könyvecskéjének anyagát megközelítően áttekinthetjük, ha a benne leírt nótáknak legalább a kezdősorát feltüntetjük. Abban az esetben, ha nem teljesen világos, hogy az egymás mellé írt versszakok egy dalhoz tartoznak, a versszakok kezdősorát külön-külön feltüntetjük.

Nóták: Ha én vadgalamb volnék (1. 1.), Őszel érik a mazsola szőlő, Ha csakugyan meg kell lenni, Eladom a kecskémét nyesi nyesi nyes (2. 1.), Este van már késő este haza kéne menni, Jaj de szépen ladikáznak a víz tetején, Esik eső nagy sár van az utcán (3. 1.), Lányok lányok ti kapuki lányok, Fuja a bakter fuja a tizenketőt, Minek varod babám a gyolcs inget, Miskolcz város szép helyen van (4. 1.), Felmásztam az eper fára, Ha nyulnak füle volna (5. 1.), Mért is szeretlek oly nagyon tégedet, Ne is szeres sohse szeres engemet, Ha majd egykor kiterítnék az udvara, Őszi szél fu hul a fáról a levél (6. 1.), Ilyen volt a szívem hozád szép rózsám, Boldog éjél együtt vagyok rozsámal, Ha meghalok ne siras meg engemet, Csernaviczi ezredesur aszt irta a levélbe (7. 1.), Ha nem látom én a napot elborulok ellankadok, Takarja be lábam nyomát (8. 1.), Virágos kenderem elázott a toba, Sajo kutyám jaj de mélyen aluszol (9. 1.), Erdő erdő de szép kerek erdő, Ne vigyenek engem katonának, Minek nekem a róza ha a babám katona (10. 1.), Ha tudnád bogár szemű kislány, Isten veled vén eperfa boldogságom fejfája (11. 1.), Ősz az idő repülnek a madarak, Szomorú a szívem nagy az ő bánatja (12. 1.), Őszi idő ködös napok én is olyan bus vagyok (13. 1.), Temetésre szól az ének (16. 1.), Volt nekem egy szép szeretóm nem is olyan régen, Három árva csalány nőt udvaromban (17. 1.), Nem ver meg engem az isten, A faluban legárvább csak én vagyok (18. 1.), Mindig csak arra kértelek, Ha meghalok

ki se jő a siromhoz (19. l.), Amot megy egy barna kis lány (23. l.), Azt hitem virág vagy életem virága, Édesanyám nem tudok elaludni (24. l.), A virágnak megtiltani nem lehet (26. l.) Megvert emgem az anyám nem tudom miért (28. l.), Londonban vannak hej számos utcák (29. l.), Árvalány haj lengedez a hegytetőn (30. l.), Rózsabokor a domb oldalon (31. l.), Ha tudtad hogy nem szeretsz (32,35. l.), Ha kimegyek a temető szélére (34. l.), Ha meghalok csillag leszen belőlem (38. l.), Fényes csillag a szerelem csilaga, Nincsen erdő zöld ág nélkül, Hova menjek vigasztalást keresni, Este jő fel éjjel ragyog a csillag (39. l.), Ha benéznél ablakomon egy este, Szépen nyerit öreg huszár pej lova (40. l.), Kiment a szeretőm kiment az erdőre, Esik az eső nagy sár van az utcán (41. l.), Hidegen fut az őszi szél, Ted be babám nyoszolyádat a falig (42. l.), Kovács pengeti a vasat, Elkel meni meszire (43. l.), A kaszárnya tetejére rá szállott egy páva, Ezt a széles nagy világot környös körül jártam, Ha elmegyek szombat este Miskolczon a bálba (44. l.), Magasan szál a felhő az égen, Az én lovam világos pej eksztra nyereg rajta (45. l.), A miskolczi híres lányok (46. l.), A miskolczi brigátba Magam vagyok bezárva, Tuli Marcsa libája Bele ment a tiszába (47. l.), Nem mesze a kis angyalom lakása, A miskolczi postakocsi sipja szól (48. l.), Mesze földre bujdosot a galambom, Árva vagyok mint az árva gelicze, Mért nyílik a szelid rozsa bimbója (49. l.) Azért nem soroznak most katonát (50. l.), Megfúják a réztrombitát a két belieknek, Miskolcz felől jönnek a huszárok (51. l.), Lehulot a remény-ségem virága (59. l.), Csuha zöld a vetés csuha zöld a vetés (67. l.), Csuha jaj de magas (70. l.), Esik a hó fuj a szél (71. l.), Kacsints reám szerelemmel (74. l.), Parthoz siet a folyamnak habja, Nincs édesebb igazán csakugyan A vérbélü dinyénél, A miskolczi nagy toronyba Kilenczet ütöt az óra (75. l.).

Vegyes anyag: Tamási Pál végbucsuja (20—22. l.), Huszár Miatyánk (68—69. l.), Magyar vitéz fiúk így Szóllok Hozzátok (76—80. l.) Dal a tizenhárom vértanuról (80—81. l.), Fehér László lovat lopot (53—56. l.), Emlékversek (1,33,38, 73,74. l.), Levelek, levélfélék (14—16, 22—23, 57, 58—59, 60—62, 63, 64, 65, 66. l.).

Tasnádi kéziratos könyvének vizsgálata során csak néhány problémára térhettünk ki. Az eddigi eredmények is igazolják, hogy a népi kéziratos könyvek fontos dokumentumai a népköltészeti kutatásnak. A kéziratos könyvek nyomán a gyűjtők által teljességében ritkán megfigyelhető „magán-életbe”, a lejegyző szellemi életének egy területére tekinthetünk be, tényleges értelemben úgy, mint egy nyitott könyvbe. Szükséges, hogy minél több kéziratos könyvet ismerjünk. A nótáskönyvek, versesfüzetek mellett figyelmet kell fordítanunk a nagyszámú paraszti biográfiára, gazdasági feljegyzésre, naplóféltre. Ismeretünkkel egyre jobban fény derül a népi írásemlékek számos kérdésére.

Ujváry Zoltán